

Magdalena Hawrysz

Uniwersytet Zielonogórski

WARTOŚCI TRANSCENDENTNE WE WSPÓLNOCIE ZAKONNEJ W ŚWIETLE XVI-WIECZNEJ REGUŁY KLARYSEK

Przedmiotem zainteresowania czyni się w niniejszym opracowaniu XVI-wieczny tekst reguły zakonu klarysek, który trzykrotnie był podstawą edycji w opracowaniu Stanisława Borawskiego¹. Dokument doczekał się kilku studiów analizujących źródło pod kątem jego ukształtowania stylistyczno-genologicznego², właściwości graficznych zabytku³, stosowanych przez prawodawcę językowych zabiegów perswazyjnych⁴, rozumienia pojęcia czasu⁵, charakterystycznej dla tekstu reguły leksyki atrybutywnej⁶. W istniejących publikacjach można także znaleźć uwagi o aksjologicznych aspektach reguły klarysek. W pracach tych podejmowano wątek hierarchii wartości w monastycznej

---

¹ Zob. S. Borawski, *Rękopis ZNIO, sygn. 1874/I: Reguła zakonu św. Klary. I. Transliteracja zabytku*, „Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego” 1995, t. 21, s. 89-121; *idem*, *Późnośredniowieczna Reguła polska zakonu panny św. Klary*, „Zielonogórskie Seminarium Polonistyczne 2001”, red. S. Borawski, J. Brzeziński, Zielona Góra 2002, s. 15-73; *idem*, *Reguła zakonu świętej Klary: wyrazy graficzne z lokalizacjami wraz z podobizną zabytku i transliteracją*, Zielona Góra 2007. W przywoływanych cytatach korzystam z edycji z roku 2007, w nawiasie podaję numer karty.

² M. Hawrysz, *Styl XVI-wiecznej reguły klarysek w perspektywie genologicznej*, [w:] *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 3, *Gatunek a odmiany funkcjonalne*, red. D. Ostaszewska, Katowice 2007, s. 264-270.

³ *Eadem*, *Grafia XVI-wiecznej reguły zakonnej klarysek. Rekonesans badawczy*, [w:] *Dokument pisany w badaniach historyka języka polskiego. Z badań nad grafiką i fonetyką historycznej polszczyzny*, red. M. Kuźmicki, M. Osiewicz, Zielona Góra–Poznań 2010, s. 223-233.

⁴ *Eadem*, *Kształtowanie osobowości we wspólnocie klarysek (na podstawie XVI-wiecznej reguły zakonnej)*, [w:] *Osoba i osobowość*, red. M. Pietrzak, Łódź 2006, s. 131-140.

⁵ D. Szagun, *Tempus fugit, aeternitas manet. Potoczne i religijne postrzeganie czasu w świetle wybranych leksykonów języka polskiego i XVI-wiecznej „Reguły polskiej zakonu panny św. Klary”*, [w:] *Ruch w języku – język w ruchu*, red. K. Lisczyk-Kubina, M. Maciołek, Katowice 2012, s. 7-14.

⁶ *Eadem*, *Formy atrybutywne w polskiej regule św. Klary*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze” 2012, t. 23, s. 197-212.

wspólnocie oraz językowych sposobów waloryzacji, a także funkcji ewaluatywnego nacechowania tekstu⁷, wreszcie – zagadnienie rozumienia cnoty ubóstwa⁸.

Właśnie w kręgu wartości – ich leksykalnych eksponentów oraz sposobów użycia ewaluatywów – pozostaje niniejszy szkic. Oglądowi poddano sferę wartości transcendentnych, które we wspólnocie konsekrowanej należy uznać za fundamentalne. Zasadniczym celem pracy jest analiza jednostek leksykalnych nazywających wartości sakralne z punktu widzenia ich funkcji w tekście reguły. Pozwoli to na rekonstrukcję – oczywiście w ograniczonej mierze – klariańskiej duchowości, a także ukáže kolejny mechanizm językowej perswazji kształtujący właściwe postawy i sposób myślenia w monastycznej wspólnocie.

Badania nad aksjologicznym wymiarem tekstów mają długą już tradycję w językoznawstwie, również polskim, i obrosły nader obfitą literaturą przedmiotu. Nie sposób dokonać tu nawet pobieżnego przeglądu dokonań w tym zakresie, dla metodologicznego porządku należy jednak zaznaczyć, że w niniejszym opracowaniu przyjmuje się definicję wartości jako terminu aksjologicznego: *to, co uważane jest za dobre lub złe*⁹, i podział wartości zaproponowany przez Jadwigę Puzyniną¹⁰, która uwzględniła wartości transcendentne, umieszczając je wśród wartości ostatecznych. Jak zauważa badaczka, ta kategoria wartości bywa kwestionowana¹¹, jednak dla ludzi wierzących, a tak jest w wypadku wspólnoty monastycznej, jej istnienie nie ulega wątpliwości.

Z analizowanej reguły klarysek – dokumentu normującego życie zakonu chrześcijańskiego – wyekscerpowano 31¹² leksykalnych eksponentów wartości transcendentnych, co stanowi niespełna 2,7% leksykonu¹³. Ich lista przedstawia się następująco (w nawiasach podano liczbę wystąpień wyrazów w znaczeniu odwołującym się do transcendencji): *Bóg* (21), *błogosławiony/bogostawiony* (7), *bogomyślność* (1), *boski* (3),

⁷ M. Hawrysz, *Wartościowanie i jego funkcje w XVI-wiecznej regule zakonnej klarysek*, „Studia Językoznawcze. Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny” 2007, t. 6, s. 55-65.

⁸ D. Szagun, *Językowy wyraz pobożności w szesnastowiecznej regule Zakonu Świętej Klary. Cnota ubóstwa jako główny element aktu normatywnego*, [w:] *Piśmiennictwo zakonne w dobie staropolskiej*, red. M. Kuran, K. Kaczor-Scheitler, M. Kuran, Łódź 2013, s. 285-296.

⁹ Por. J. Puzynina, *Język wartości*, Warszawa 1992, s. 69.

¹⁰ *Ibidem*, s. 39-43.

¹¹ *Ibidem*, s. 40-41.

¹² Warianty fonetyczne wyrazów (*błogosławiony/bogostawiony*) uznano za jedno hasło. Nie wliczono tu słownictwa religijnego (np. *papież*, *msza*, *pryma* itd.), ponieważ nawet jeśli niekiedy mają charakter wartościujący, to nabierają go wtórnie, przez współwystępowanie z aksjologicznie nacechowanymi leksemami.

¹³ W obliczeniach został wykorzystany słownik konkordancyjny zawarty w opracowaniu S. Borawskiego, *Późnośredniowieczna Reguła zakonu świętej Klary: wyrazy graficzne z lokalizacjami wraz z podobizną zabytku i transliteracją*, Zielona Góra 2007. Dokonano w nim niezbędnych korekt, np. uwzględniono nieobecne w zestawieniu hasła *niedarcsi* (prawdopodobnie chodzi o zniekształconą postać wyrazu pochodzącą od *darznie* ‘odważnie, mężnie’ (SXVI), co można objaśnić jako ‘nieśmiało, wstydliwie, potulnie’), *pobożny*, *pobożność*. Różne warianty graficzne (*aleß/ales*), fonetyczne (*potym/potem*), a także formy fleksyjne (*dopuszczano/dopuszczamy*) potraktowano łącznie.

boży (19), *Chrystus* (5), *chrystusowy* (1), *Damian* (1), *duch* (1), *duchowny* (1), *dusza* (2), *duszny* (4), *Franciszek* (6), *grzech* (7), *Klara* (10), *klątwa* (1), *łaska* (2), *Maryja* (6), *Mikołaj* (1), *nabożeństwo* (3), *nabożny* (1), *Paweł* (2), *Piotr* (2), *przeklęty* (1), *rozgrzeszyć* (3), *świętobliwość* (2), *święto* (3), *świętość* (7), *święty* (44¹⁴), *wieczny* (2), *zbawienie* (1). Jak widać, słownictwo wyrażające wartości transcendentne stanowi znikomą część zasobu wyrazów reguły. Częstość występowania wyrazów nie zmienia proporcji, ponieważ na tle użyć wszystkich wyrazów słownictwo aksjologiczne wyrażające wartości transcendentne stanowi niecałe 2,4%.

Na początek warto zadać sobie pytanie, dlaczego liczba haseł odnoszących się do wartości sakralnych jest tak znikoma, wszak reguła zakonna jest dokumentem funkcjonującym we wspólności, dla której życie duchowe jest fundamentem. Paradoksalnie ta właśnie okoliczność pozwala objaśnić niewielką obecność pojęć transcendentnych. Skoro z założenia wiara jest podstawą, warunkiem koniecznym i oczywistym grupy wyznaniowej, nie ma potrzeby o niej mówić. Więcej, kształtowanie duchowości powinno się odbywać za pośrednictwem innych niż reguła tekstów, mianowicie tych, które Kościół uznaje za źródła wiary, a więc przede wszystkim Biblii, ewentualnie pism Ojców Kościoła. Reguła służy innemu celowi. Pragmatyczna analiza dowiodła, że jest nim szczegółowe normowanie kodeksu zewnętrznego – od stroju przez regulacje kontaktów ze światem zewnętrznym aż do sposobów odpoczynku, w tym sposobu urządzania dormitorium – który miał zapewnić przeżywanie doczesności zgodnie z wolą Boga¹⁵. Intencją prawodawcy było zbudowanie w klasztorze przestrzeni sprzyjającej właściwemu rozwojowi duchowości oraz niezakłóconemu wypełnianiu powołania¹⁶.

Wśród leksemów nazywających wartości transcendentne zwraca uwagę jeszcze jedna dysproporcja. Oto zdecydowaną mniejszość stanowią wartości negatywne. Można to chyba uzasadniać chęcią stworzenia pozytywnego przekazu, który ma wzmacniać postawę mniszek, być może także potrzebą kreowania poczucia, że klasztorna rzeczywistość jest nieskazitelna, a wszelkie zło pochodzi ze świata zewnętrznego. Językowymi eksponentami tych wartości są leksemy: *grzech*, *klątwa*, *przeklęty*. Pierwszy z nich występuje w połączeniach *strzec się grzechów* (24v), *mieć skruczę za grzechy* (24v), *grzechy powiedzieć* (9r), *grzechy odpuścić* (20v, 24v), co odzwierciedla katolickie postępowanie człowieka wierzącego w wypadku przekroczenia norm religijnych. Najwyższą karą za nieposłuszeństwo nakazom – nie tylko boskim, ale i papieskim, zawartym w regule

¹⁴ W artykule D. Szagun, *Formy atrybutywne...*, s. 203 pojawia się wskazanie na 46 wystąpień. Przyczyna zaistniałej różnicy tkwi w tym, że autorka odwoływała się do liczby wystąpień w słowniku konkordancyjnym, tam zaś dwa miejsca (10v-19; 11v-21) zostały zinterpretowane jako przymiotnik *święty*, podczas gdy kontekst wskazuje, że to rzeczownik *święto*.

¹⁵ Szczegółowo kwestie te omawia się w tekstach M. Hawrysz, *Kształtowanie osobowości... oraz eadem, Wartościowanie i jego funkcje...*

¹⁶ Należy jednak zaznaczyć, że aluzje do biblijnych sformułowań dają się w regule zauważyć. To zagadnienie warte jest osobnych rozważań.

(dotyczyło to chodzenia na skargę do Rzymu) – była kłątwa. Leksem ten już w staropolszczyźnie miał oprócz ogólnego ‘złorzeczenie’ znaczenie religijne ‘wyłączenie ze wspólnoty kościelnej’ (Sstp¹⁷), współrdzenny zaś przymiotnik w XVI wieku (czyli wówczas, gdy powstała reguła) odnosił się głównie do sfery *sacrum*. Stąd można uznać, że połączenie *pr3ekłate lakomstv^o* (10v) to nie tylko chciwość *g o d n a n a g a n y*, lecz przede wszystkim zachłanność *o b ł o ż o n a k ł a t w ą b o ż ą*.

Wśród przeważających wartości pozytywnych sporą grupę leksykalną tworzą istoty – nadprzyrodzone lub realne – które stanowią obiekt kultu, ale można je też uznać za emanację wszelkich cnót. W tym kręgu znajdują się leksemy: *Bóg, Chrystus, Damian, duch, Franciszek, Klara, Maryja, Paweł, Piotr*. Charakterystyczne jest, że stają się one ośrodkiem spetryfikowanych określeń o różnym stopniu rozbudowania, w których poszczególne elementy mogą ulegać elipsie:

- ***mily Pan Bóg wszechmogący***: *milego boga* (1v, 2r, 3r, 3v, 12v, 24v), *milim bogiem* (2v, 21r x2), *wmilim bodze* (2v), *pan bog* (19v), *pana boga* (2v, 11v, 20v, 24v), *panu bogu* (1v, 6r, 11r, 20v), *panu bogu vsechmogaczemu* (24v),
- ***Pan Jezus Chrystus***: *pana/Pana Iesu Christa* (21r x2), *pan christus* (2r x2), *pana Christuschewi* (3v), *pana Christusowe* (20v),
- ***błogosławiona panna święta Klara***: *BLOgoslawiona panna .S. clara* (1v), *panney swjenthej Clarj* (1r), *pannei swienthei clari* (1r), *Pannei swienthei clarj* (1v), *pannei swienthei clari* (2v), *pannei S3wienthei clarj* (3r), *pannei Swienthei Clari* (3v), *pannie swienthei Clarze* (6r), *s. clari* (1v), *swiathi Clari* (9r),
- ***błogosławiony Franciszek święty***: *bogoslawionego FRANCISKA. Swienthe(g)o* (1v), *blogoslawionemv FRanciscowi swientem^v* (6r), *Franciska swianthego* (9r), *Swiatego Francisca* (24r), *Sviantego Francisca* (23v), *Swianthego Francisca* (16r).

Postać niemal zleksykalizowanych konstrukcji przybierają nazwy **Maryi**, w regule zawsze nazywanej panną: *panni Marii* (8r), *Panni Mariei* (18r), *panni Mariei* (11v x2), *Pannie MARYEY* (6r), **trzeciej osoby boskiej**: *Ducha Swie(n)*: (1v) oraz **świętych**: *swiente(g)o Damiana* (2r), *swienthe(g)o Mikolaia* (1r), *swiatego Piotra. i Pawla* (9r), *Swiatego Piotra i Swiatego Pawla* (24v).

Regularne użycie tych wyrażań oraz duży stopień ich konwencjonalizacji jest nie tylko świadectwem spetryfikowanego języka we wspólnocie klasztornej (szerzej: kościelnej), ale również refleksem nauczania Kościoła katolickiego, nazwy bowiem niosą ze sobą depozyt dogmatów katolickich (bóstwo Chrystusa, dziewictwo Maryi, trzy osoby boskie), stając się tym samym jednym ze sposobów kodyfikacji treści doktrynalnych.

Innym z fundamentów wiary jest przekonanie o istnieniu nadprzyrodzonego pierwiastka w człowieku, ‘niematerialnego i ożywającego ciała’ (SDor), czyli duszy. Jest ona

¹⁷ Rozwiązanie skrótów i adresy bibliograficzne znajdują się na końcu pracy.

przedmiotem szczególnej troski mniszek, ale przede wszystkim ksieni oraz wszystkich przełożonych i zwierzchników kościelnych, jak tego dowodzą następujące fragmenty:

Nie ma bicz w ro [kazowanie prętk. abi wienc3 za przikażaniem nie ro [tropnem nie posthawila SZidla ku wlowienio ich **duß** (19v);

Przitim to chcemi miecz i to mocznie postanawiami abisczie poslusenstwo chowali i ve vsitkim mocznie beli poslusni temu [to Ianowi Cardinalowi i insim vsitkim ctoremby od Stolzca Apostolskiego obronoscz. opieka. i karanie. Zakonu Swiatego Francisca tudzies i zakonu vasego bela poleczona. ctori maia miecz piecza o uasich **dusach** (24v).

Duchowy wymiar różnych aspektów życia zakonnicy podkreślają też epitety *duchowny*, *duszny*, oba o znaczeniu ‘duchowy’. Opatrzono są nimi leksemy *czystota* ‘czystość’, *miłość*, *nieprzyjaciel*, *zbawienie*:

to maia nawianczej stacz á mislic3. iaKobi cistotho zachowali przed milem bogiem **dusną** i cziesna (21r),

chc3açZ czistotho nietelko **dußną**. ale te [ch i c3iesną panv bogv zachowacz w [gardziw [chi bogathstwj (1v),

milosc3 ma bicz nie cziesna ale **duchowna** (21r),

colwiek prziczina ma one Siostrz tud3ies Xieni poiednac3, abi **dusni** nieprziacz3iel mieiscza nie miał (20v)

abi gim nie przikażowala tego czobi belo na przecz3iwko ich **du [nemu** sbawien3v (19r).

Epitety te wprowadzają dychotomiczny podział: dusza – ciało, na który nakłada się wartościowanie: duchowy = dobry, wyższy // cielesny = gorszy, doczesny.

Waloryzowany pozytywnie nadprzyrodzony wymiar obecny jest też w pojęciach *zbawienie* (19r) ‘uwolnienie od skutków grzechów, ocalenie od potępienia’ (na podstawie Sstp, SDor), *łaska* (2r 17, 1v 18) ‘pomoc, opieka, miłość, dar udzielany przez Boga człowiekowi’ (na podstawie Sstp, SXVI), a także w epitecie *wieczny* (2r, 21r) tworzącym stałą kolokację *życie wieczne* wyrażającą wiarę w istnienie ludzkiej egzystencji po śmierci.

Kolejny krąg leksykalny związany z wartościami transcendentnymi to przymiotniki wskazujące przynależność: *chrystusowy* ‘pochodzący od Chrystusa’, *boski*, *boży* ‘1. dany od Boga, 2. poświęcony Bogu’; łączliwość tych leksemów jest wystandaryzowana i – jak zauważyła D. Szagun – charakterystyczna dla stylu religijnego¹⁸. Współwystępują one z wyrazami: *ciało* (9r x2, 14v x2), *chwała* (14r, 15r) w zestawieniu *chwała boża dzieje się* oznaczającym ‘oddawanie czci Bogu’, *łaska* (1v), *miłość* (22r, 22v), *narodzenie* (9r, 12r), *słowa* (15r x2, 20v), *służba* (8r x3, 23r), *obrzęd* (10r). Znowu można zauważyć, że te złożone nazwy określają elementy doktryny i praktyk religijnych (*chwała boża*, *ciało boże*, *łaska boska*, *miłość boża*, *słowo boże*). Szczególną rolę należy przypisać wyrażeniu

¹⁸ Zob. D. Szagun, *Formy atrybutywne...*, s. 208.

szłużba boża, które można definiować – zgodnie z propozycją D. Szagun – jako ‘ogół działań podjętych przez siostry’¹⁹ i widzieć w użytym epitecie mechanizm budowania, scalania, a przede wszystkim uwznioślenia wspólnoty.

Podobny charakter ujawnia się w użyciu leksemu *rozgrzeszenie*, czyli ‘odpuszczenie grzechów’. W tekście reguły rozgrzeszeniem nazywa się zwolnienie klarysek z obowiązujących dotąd w zakonie ustaw i przepisów (2v, 3r, 3v). Mamy tu więc do czynienia z supozycją, że wypełnianie reguły jest cnotą, jej zaś nieprzestrzeganie jest występkiem przeciw Bogu. Posłuszeństwo więc regule – i posłuszeństwo w ogóle (o czym jeszcze niżej) – staje się fundamentem wspólnotowego funkcjonowania.

W sporej grupie cnót związanych z wartościami transcendentnymi, na co wprost wskazuje budowa słowotwórcza wyrazów zawierająca „morfem sakralny”, należy umieścić bogomyślność, czyli akt religijny, ‘rozmyślanie o Bogu i rzeczach nadprzyrodzonych pogrążenie się w Bogu, medytacja, kontemplacja’ (SXVI), zalecane siostronom jako alternatywa odpoczynku lub spokojnej pracy po obiedzie w okresie między Wielkanocą a świętem Narodzenia Najświętszej Maryi Panny (8 września):

Tho thesch maią Siostri wiedziecz. isch od wielki noczy. asch do Natiuitatis Marie(i) po obiedzie mogą liegacz ktore chczą. a ktore bi niehc3iali. thedi do modlitw. do **bogomislność3i**. ábowienc3 do iaki spokoini roboti maią s3ia vdacZ (7v).

Na rdzeniu *-bog-* fundowane są też formacje nazywające inne przymioty: *nabożny* (8v), odnoszący się do posługującego w zakonie kapelana, *nabożeństwo* ‘pobożność’, które ma towarzyszyć pracy i modlitwie oraz przyjmowaniu gości – hierarchów kościelnych:

abi **nabozensztwo** zawd3i s3ie mnozilo. a nigdi i pr3i roboczcie nie ginelo (10r),
maią 3 **nabozensztwem** i spowagą. thudziesch i spokorą wielką slusbą bożą odprawiac3 (8r),
Aieslibi ctoremu3ie kie di Cardinalowi od Rzimskiego Cosczioła przigodzilo do Clastoru tego zakonu prziiachacz á [bi w samknienie a do Conuentu chc3ial w nicz. taki ma bicz s **nabozensztwem** i Spoczliwosczią od Panien prziiient (15v).

Semantycznie bliska *nabożeństwu* jest *świętobliwość* ‘szczególna pobożność’: *A pr3esto tha panna wisadZil za Titul swientobliwo [c3i* (2r). Jej synonimem jest *świętość*, w jednym z użycí tego leksemu oznaczająca ‘pobożność’: *chczqncz tho mjędz abi tha Panna slinala swiętosc3ią* (2r). Przywołane wypowiedzi charakteryzują Klarę, założycielkę zakonu, a jednocześnie wzorzec duchowości, do którego powinny dążyć zakonnice. Wzmocnienie siły przekazu następuje dzięki innym atrybutom św. Klary ujawniającym się w regule pod określeniami *mistrzynie* (2r), *pierwszy kamień fundamentowy* (2r). Wśród cnót Klary (ale i Franciszka, współzałożyciela zgromadzenia

¹⁹ *Ibidem*.

klarysek oraz innych zakonów opartych na duchowości franciszkańskiej) pojawia się także atrybut *błogosławiona*, który nie nosi jeszcze znamion terminu religijnego, lecz oznacza osobę obdarzoną wyjątkowymi wartościami, czczoną i wielbioną (SXVI).

Leksemy z rdzeniem *-święt-* (prócz przywołanych już wyrazów *świętobliwość* i *świętość* należą tu także słowa *święto*, *świętość*, *święty*) mają specjalny status. Łączy je wspólny sem 'godny czci religijnej' (Sstp). Tym samym wszystko to, czego nazwa zostanie urobiona od tego pnia lub też zostanie opatrzona atrybutem *święty*, nabiera wymiaru sakralnego. *Święto* znaczy więc 'dzień wyznaczony na obrzędy religijne, uroczystości związane z kultem' (Sstp):

mowic3 o panie Iezusie. i o onim **święcZie**. ctore pr3islo abo pr3ichod3i (11r)
w **święta** wroc3iste abo Apostolskie (10v 19)
na wielka noc. na swiantki, w **swiato** Apostolow. swiatego Piotra. i Pawla (9r).

Świętość pojawia się w tekście reguły siedmiokrotnie, w tym raz jako określenie pobożności (zob. wyżej), pozostałe użycia – zawsze w liczbie mnogiej – oznaczają sakramenty, to, co jest otoczone religijną czcią (Sstp):

CAPITVLVM. V.Í.Í.

ktore Opowiada od ktorich Person Siostrj maia3 brac3 **S3w3iatosc3i** kosc3ielne (8v)

Pokuthę swiantą i insze **swiantosc3i** kosczielne telko od tich maia3 pr3ieimowac3 ctorem3i ta mocz3 bila od Generala poliec3zona (9r 2)

wiyiaw3si isbi naskrętna potrzeb3isno [c3 wka3owala. tedi tam siostra niedarc3i²⁰ kaplanowi ma s3ie spowiedac3. i **swiantosc3i** insze pr3iianc3 (9r-9v)

Capellan spowiedzi w3islu3a abo insze **swiatosc3i** odprawi (9v)

A iesli3ebi ktora Siostra tak3 bila m3gla barzo. a ctora isbi nie mogla doc3 do Locutorium ku spowiedzi tudzies3 ku cziala bozego prz3igiac3ia abo inszych **swiantosc3i**. tedi Caplan ktori ma takie **sw3iat3osc3i** sprawowacz. ma s3ie oblicz a wbracz w albe ma the3 miecz stule i manipular3. a dopiro tak ubrani. ma idz co Conuentu (9v).

Przymiotnik *święty* – prócz stałej kolokacji z imionami osób kanonizowanych – jest najczęstszym w regule klarysek atrybutem ludzi, zjawisk i rzeczy. Łączy się z wyrazami tradycyjnie przynależnymi do sfery transcendencji, takimi jak *msza* (8v), *łaska* (2r). W tym kręgu można też umieścić pojęcie cnoty (4v, 12v), zwłaszcza że odnosi się do patronki zakonu, oraz pokuty (9r), jednego z sakramentów katolickich, wreszcie – przykładowości (11r), które zapewne można rozumieć jako 'godne naśladowania zachowanie, wzorzec, przykład' (na podstawie SXVI). Zwyczajowe jest również połączenie *ojciec święty* (1r, 6r), tradycyjnie – nie tylko w regule klarysek – stosowane wobec papieża, zwierzchnika Kościoła katolickiego.

²⁰ Zob. przypis 13.

Inną funkcję epitetu *święty* można upatrywać w jego połączeniach z rzeczownikami *posłuszeństwo* (3v, 6r, 17v, 21r), *zakon* (5r), *reguła* (6r, 10r, 19v, 22v). Po pierwsze, wydaje się, że powtarzalność tych konstrukcji jest efektem dążenia do kreacji połączeń o charakterze terminologicznym, zwłaszcza że przydawka występuje zawsze w postpozycji. Po drugie, trudno w tym nie upatrywać mechanizmu perswazyjnego polegającego na uświęcaniu sfery profanum przez językowy zabieg dodania atrybutu świętości. Tym samym reguła zakonna nabiera rangi równej niemal Pismu świętemu, a na szczycie zakonnej hierarchii wartości, co potwierdza także obecność w profesji oraz proporcje ilościowe tekstu odnoszące się do każdego składnika ślubowania, jest posłuszeństwo. Warto dodać, że to jedyna cecha w regule opatrzona określeniem *święty*, należy ją więc uznać za rudyment, podstawę organizującą zasady współżycia między zakonnikami oraz między nimi i zwierzchnikami.

* * *

Podjęte w niniejszym szkicu zagadnienie wartości transcendentnych we wspólnocie zakonnej pozwala sformułować dwie ogólniejsze obserwacje. Po pierwsze, poczynione analizy potwierdzają tezę, że wartości, w tym wartości sakralne, to kategorie o znaczeniu wyłącznie środowiskowym, w wypadku analizowanego tekstu odnoszą się do wspólnoty połączonej określonym światopoglądem. W ustalaniu repertuaru wartości niezbędna jest więc odpowiedź na pytanie, kto wartościuje. Ta perspektywa pozwala też zauważyć wtórne wykorzystanie wartości transcendentnych jako językowych narzędzi sakralizacji zjawisk spoza tradycyjnie rozumianej sfery *sacrum*. Tym samym zasób rzeczy i zjawisk stanowiących wartość transcendentną ulega znacznemu powiększeniu.

Po drugie, niewielka liczba haseł związanych z wartościami sakralnymi w analizowanym zabytku, choć w pierwszej chwili może zaskakiwać, staje się jasna w perspektywie pragmatycznej. Otóż tekst odnosi się do życia zewnętrznego zakonnic, ponieważ to regulacja tej właśnie sfery była gwarantem bezpieczeństwa i stabilności klasztoru, dawała solidne podstawy jednolitej formacji, również osobowościowej, zakonnic.

Skróty

SDor – *Słownik języka polskiego*, t. 1-11, red. W. Doroszewski, Warszawa 1958-1969, <http://www.sjpd.pwn.pl/> [dostęp 10.10.2017].

Sstp – *Słownik staropolski*, t. 1-11, S. Urbańczyk, Warszawa-Kraków 1953-2002, <http://www.rcin.org.pl/publication/39990> [dostęp 10.10.2017].

SXVI – *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 136, red. M.R. Mayenowa, F. Peplowski, Wrocław 1966-2012, <http://kpbk.umk.pl/dlibra/publication?id=17781> [dostęp 10.10.2017].

Edycje tekstu źródłowego

- Borawski S., *Późnośredniowieczna reguła polska zakonu panny św. Klary*, „Zielonogórskie Seminaria Polonistyczne 2001”, red. nauk. S. Borawski, J. Brzeziński, Zielona Góra 2002, s. 15-73.
- , *Późnośredniowieczna Reguła zakonu świętej Klary. Wyrazy graficzne z lokalizacjami wraz z podobizną zabytku i transliteracją*, Zielona Góra 2007.
- , *Rękopis ZNiO, sygn. 1874/I: Reguła zakonu św. Klary. I. Transliteracja zabytku*, „Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego” 1995, t. 21, s. 89-121.

Bibliografia

- Hawrysz M., *Grafia XVI-wiecznej reguły zakonnej klarysek. Rekonesans badawczy*, [w:] *Dokument pisany w badaniach historyka języka polskiego. Z badań nad grafiką i fonetyką historycznej polszczyzny*, red. M. Kuźmicki, M. Osiewicz, Zielona Góra–Poznań 2010, s. 223-233.
- , *Kształtowanie osobowości we wspólności klarysek (na podstawie XVI-wiecznej reguły zakonnej)*, [w:] *Osoba i osobowość*, red. M. Pietrzak, Łódź 2006, s. 131-140.
- , *Styl XVI-wiecznej reguły klarysek w perspektywie genologicznej*, [w:] *Gatunki mowy i ich ewolucja. Gatunek a odmiany funkcjonalne*, t. 3, red. D. Ostaszewska, Katowice, 2007, s. 264-270.
- , *Wartościowanie i jego funkcje w XVI-wiecznej regule zakonnej klarysek*, „Studia Językoznawcze. Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny” 2007, t. 6, s. 55-65.
- Puzynina J., *Język wartości*, Warszawa 1992.
- Szagan D., *Formy atrybutywne w polskiej regule św. Klary*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze” 2012, t. 23, s. 197-212.
- , *Językowy wyraz pobożności w szesnastowiecznej regule Zakonu Świętej Klary. Cnota ubóstwa jako główny element aktu normatywnego*, [w:] *Piśmiennictwo zakonne w dobie staropolskiej*, red. M. Kuran, K. Kaczor-Scheitler, M. Kuran, Łódź 2013, s. 285-296.
- , *Tempus fugit, aeternitas manet. Potoczne i religijne postrzeganie czasu w świetle wybranych leksykonów języka polskiego i XVI-wiecznej „Reguły polskiej zakonu panny św. Klary”*, [w:] *Ruch w języku – język w ruchu*, red. K. Lisczyk-Kubina, M. Maciołek, Katowice 2012, s. 7-14.

Wartości transcendentne we wspólności zakonnej w świetle XVI-wiecznej reguły klarysek

Streszczenie: Praca poświęcona jest charakterystyce leksyki związanej z wartościami transcendentnymi ujawniającymi się w XVI-wiecznej regule zakonnej klarysek i sposobami jej funkcjonowania w tekście. Z zabytku wyekscerpowano 31 haseł. Ich niewielka liczba (ok. 2,7% leksykonu) zyskuje uzasadnienie w perspektywie pragmatycznej tekstu, którego zasadniczym celem jest normowanie życia zewnętrznego mniszek, co zapewnia niezakłócone pełnienie służby bożej. Dokonane analizy pozwoliły z jednej strony na rekonstrukcję – w ograniczonej

mierze – klariańskiej duchowości, z drugiej zaś ujawniły językową (wtórnie – realną) sakralizację pewnych zjawisk, która staje się mechanizmem perswazji kształtującym właściwe postawy i sposób myślenia w monastycznej wspólnotce.

Słowa kluczowe: polszczyzna XVI wieku, aksjolingwistyka, język wartości, reguła zakonna, wartości transcendentne

Transcendent values in a religious community in the light of the 16th-century monastic rule of the Poor Clares

Summary: The article is devoted to the characteristics of lexis associated with transcendent values that appear in the 16th-century monastic rule of the Poor Clares and its functions in the text. Thirty one words were extracted from the text. Such a small number (about 2.7% of the lexicon) is justified in the pragmatic perspective of a text whose primary purpose is to regulate the external life of the nuns which ensures uninterrupted service to God. The analyzes allowed, on the one hand, to reconstruct – to a limited extent – the Clarian spirituality, and on the other, revealed the linguistic (secondarily – actual) sacralization of some phenomena which becomes the persuasive mechanism establishing the right attitudes and a way of thinking in a monastic community.

Keywords: the sixteenth-century Polish language, axiolinguistics, language of values, religious rule, transcendental values